Dr. Enver Imamović

STAROBOSANSKI NOVAC

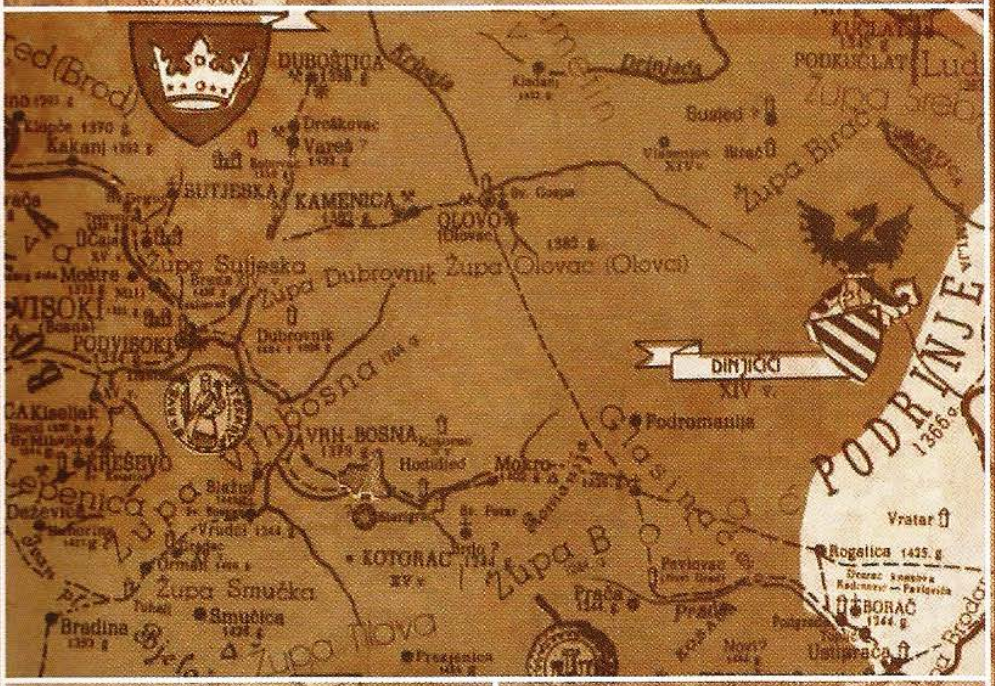

Dr. Enver Imamović

STAROBOSANSKI NOVAC

Visoko 2008.

Zahvaljujemo se cijenjenom prof.dr. Enveru Imamoviću na ljubaznosti i dozvoli da objavimo njegov esej *„Starobosanski novac“*

Rad je štampan kao prateći materijal velike izložbe „Novac srednjovjekovne države Bosne“ autora prof. Senada J. Hodoviža, koja je upriličena povodom 25. novembra – Dana državnosti Bosne i Hercegovine u Zavičajnom muzeju Visoko.

Dr Enver Imamović

STAROBOSANSKI NOVAC

Bosna pripada skupini rijetkih zemalja u svijetu koje imaju višehiljadugodišnju tradiciju kovanja vlastitog novca. Od Ilira preko srednjeg vijeka do današnjeg dana.

Počeci upotrebe novca na tlu Bosne i Hercegovine

Prvi novac za koji se zna da je bio u upotrebi na području današnje Bosne i Hercegovine bio je grčki novac. Bilo je to prije nekih 2500 godina, u vrijeme kada su na ovim prostorima živjeli Iliri. Grci su s

tim davnašnjim bosanskim starosjediocima održavali vrlo intenzivne trgovačke veze. Prodavali su im svoje skupocijeno oružje, bojnu opremu, nakit, posuđe i dr., a u zamjenu su dobijali zlato, srebro i druge metale kojih je oduvijek u Bosni bilo u izobilju.

Iliri se do stupanja u kontakt s Grcima nisu služili novcem niti su poznavali njegovu primjenu. Kada su ga počeli primati vrjednovali su ga prvenstveno po težini, kakvoči metala i izgledu. Vremenom je grčki novac na ovom prostoru postajao sve prisutniji pa su ga na koncu prihvatila sva ilirska plemena s današnjeg bosanskohercegovačkog prostora kao uobičajeno platežno sredstvo. Nađeno ga je na raznim stranama naše zemlje, najviše uz komunikacije koje su povezivale unutrašnjost zemlje s primorjem.[1]

Prvi domaći novac

Bosna i Hercegovina pripada skupini rijetkih zemalja u svijetu koje imaju višehiljadugodišnju tradiciju izdavanja vlastitog novca. Prvi novac koji

je kovan na ovom prostoru potječe iz 3. stoljeća st. e., odnosno prije više od 2200 godina. Kovalo ga je ilirsko pleme Daorsi koji su naseljavali područje

[1] Đ. Basler,1971, 333-336.

današnjeg Stoca sa sjedištem u nedalekim Ošanićima u Hercegovini. Na jednoj strani tog novca prikazana je glava nekog božanstva a na drugoj lađa oko koje teće natpis *Daorson* pisan grčkim pismom.

Do danas se sačuvalo svega nekoliko njegovih primjeraka kojih se najviše nalazi u numizmatičkoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Po svemu odgovara novcu koji su kovali onovremeni Grci. I njihovi novci obično na jednoj strani (aversu) imaju lik nekog božanstva, a na drugoj (reversu), lik lađe ili nekog drugog predmeta. Grčki utjecaj na daorski novac pokazuje i natpis na njemu napisan grčkim pismom: ΔΑΟΡΣΩΝ.[2]

Slika 1: Novac ilirskog plemena Daorsa

To, da se prvo kovanje novca na bosanskohercegovačkom prostoru veže za ovo pleme, nije slučajnost. Iz historijskih izvora i arheološke građe se zna da su Daorsi imali veoma razvijene trgovačke i kulturne veze s Grcima pa su primili mnogo toga iz njihove kulture, između ostaloga i tehniku kovanja novca. Njihovo plemensko središte na Ošanićima kod Stoca po svemu je odgovaralo izgledu i sadržaju grčkih gradova. Imao je trg, ulice, hram, akropolu, bedeme zidani velikim kamenim tesanim blokovima itd.

Ovaj novac ima još jedan značaj. Lik lađe na njemu pokazuje da su se Daorsi bavili i pomorstvom, to jest da su bili gospodari znatnog dijela jadranske obale koja se prostirala sjeverno i južno od ušća Neretve. U isto vrijeme to govori da su se bavili pomorskom trgovinom, o čemu govore najnoviji nalazi iz Desila na Hutovom blatu u donjoj Neretvi gdje je bila jedna od njihovih luka. Pronađeni su ostaci njihovih lađa, velika količina amfora grčkog i italskog porijekla itd, što dokazuje trgovačke veze ovog plemena s tim zemljama.[3]

---

[2] Z. Marić, 1972/73; 1976, 247-253.

[3] V. Atanacković, 1981, 11-25. Najnovija istraživanja na tom lokalitetu izvodi Mr. Snježana Vasilj i došlo je do novih vrijednih otkrića.

Doba rimske uprave

Po osvajanju današnje Bosne i Hercegovine od strane Rima i uspostavljanjem njihove vlasti (konac I stoljeća st.e.), na ovim prostorima ulazi u upotrebu rimski novac raznih naziva i nominala. S obzirom da je rimska vlast trajala više od pet stoljeća nalazi njihovog novca su brojni. Uglavnom se radi o bakrenjacima i srebrenjacima, ali su česti i nalazi zlatnog novca. Iako ima serija koje su kovane na ovom prostoru za potrebe ovdašnjih rudnika, taj novac, međutim, ne pripada historije naše zemlje. Kovala ga je strana zemlja i bio je u prometu kao novac gospodara koji je onovremenu Bosnu i Hercegovinu držao u pokornosti, kao i druge zemlje onovremene Evrope, sjeverne Afrike i Bliskog istoka. Rimski novac općenito za nas ima taj značaj što je srednjovjekovni bosanski novac, zvani *dinar*, dobio naziv po jednom tipu rimskog novca. Bio je to srebrenjak zvan *denarius.*

Propašću antičke (rimske) civilizacije do čega je došlo krajem 5. i početkom 6. stoljeća n.e, i dolaskom Slavena na Balkan, u Bosni su kao posvuda u Evropi, bile uništene sve rimske tekovine. Razaranje i pomor stanovništva je bio toliki da je zemlja za dugi niz stoljeća bila u potpunoj izolaciji i kulturnom nazatku. U mnogočemu se moralo poći izpočetka, pa tako i u kovanju novca. Za to je trebalo stvoriti niz preduvjeta. Na prvom mjestu je trebala postojati jaka politička organizacija, odnosno država, praćena jakom ekonomskom bazom. Bosna je vremenom oboje to stekla pa je u doba svoje srednjovjekovne samostalnosti počela kovati vlastiti novac, kako je to bilo u 2. stoljeću st.e.

Srednji vijek

U Bosni je u srednjem vijeku do pojave domaćeg novca kolao najraznovrsniji strani novac. Od 6. do 12. stoljeća najviše je bio u upotrebi bizantski novac kovan od zlata, srebra i bakra, raznih naziva i nominala (solidus, solidus aureus, aureus, romanatus, i sl.). Bio je izuzetno cijenjen i kao takav imao je status onovremene internacionalne valute. U mnogim zemljama onovremene Evrope, pa tako i u Bosni, zbog nedostatka tog i drugog novca trgovalo se sirovim zlatom ili srebrom, mjereno kantarom. S obzirom da je Bosna bila bogata metalima, među njima i plemenitim, kao sredstvo plaćanja služilo se tim metalima. Jedinica mjere je bila libra ili pondilus, težine 327,45 gr. U široj praksi trgovalo se raznom drugom robom u čemu su žito, stoka, krzna, obuća, odjeća, nakit i dr., bili najviše u opticaju. To je, inaće, najstariji oblik trgovanja zvan trampa, poznat svim starim narodima. I Bosna je u svom privrednom i kulturnom razvoju prošla taj stadij novčarske privrede.

Od 12. stoljeća, naročito od vremena Kulina bana, u Bosni se uz bizanstki novac počinju upotrebljavati i novci pojedinih evropskih država i

gradova. To je bilo u uskoj vezi s privrednim razvojem Bosne u Kulinovo doba, o čemu svjedoči
i njegova povelja iz 1189. godine izdata Dubrovniku koja regulira trgovačke odnose te dvije zemlje. Među stranim novcem u to vrijeme je počeo kolati i novac grada Salzburga (Austrija) zvan frizatik, koji je u to vrijeme bio cijenjen u većem dijelu Evrope.

Od početka 13. stoljeća u Bosni je sve čečće u upotrebi mletački (venecijanski) novac. Zbog razvijenih trgovačkih veza Bosne s Venecijom, taj novac je ovdje ostao u opticaju kroz čitavo razdoblje srednjeg vijeka. Zvao se denarius grossus ili matapan. Po nazivu *grossus* nastao je naziv *groš,* opći naziv kod svih južnoslavenskih naroda za određen tip novca. Bio je od srebra, težak 2,178 gr.

Uz ovaj novac u Bosni je bio u opticaju i drugi mletački novac, težak svega 0,4 gr, zvan *denarius parvus, dinarić* ili *piccoli.* Svi ti novci u Bosni su imali status legalnog platežnog sredstva i tako je ostalo sve do kraja bosanske samostalnosti. Kralj Ostoja je 1404. godine Veneciji izdao povelju kojom im zvanično dozvoljava slobodan opticaj njenog novca u svome kraljevstvu. To je učinio i kralj Tvrtko II 1421. godine.[4]

Iako je Dubrovnik imao razvijene trgovačke veze s Bosnom i prije Kulina bana, prvi njegov novac se u Bosni javlja tek početkom 14. stoljeća. Dubrovnik je, naime, tek tada počeo kovati svoj novac. Bio je od srebra raznih nominala i nosio je opći naziv *dinar*. Kako je s Bosnom održavao prisne trgovačke odnose, nastojao je da u njoj njen novac postane glavno platežno sredstvo. U tome su u određenim razdobljima i prilikama manje-više i uspijevali. Svjesni šta to znači za njihovu trgovinu i dobit kad je u pitanju trgovanje s Bosnom, sve do pada Bosne pod Turke činili su sve da bosanske vladare ometu, odnosno odgovore od namjere da kuju svoj vlastiti novac. Ponekad su tražili čak da prestanu s kovanjem.[5]

Kako je Bosna održavala trgovačke veze i s drugim mediteranskim gradovima, posebice s onim na Jadranu, kolao je novac i tih gradova. Među njima su se posebno isticali Split, Trogir, Zadar i Kotor. Javlja se i novac nekih talijanskih gradova, najviše Đenove, Milana, Verone, Padove itd.

Nema primjera da je u nekoj od evropskih zemalja u srednjem vijeku kolao strani novac u tolikoj mjeri kakav je bio slučaj s Bosnom. Dok su druge zemlje ljubomorno štitile svoj novac, a time i svoju privredu, Bosna je širom otvorila vrata stranom novcu. Čak se javlja jedan paradoks. Pojedini bosanski vladari sami pozivaju druge države i gradove da im novac nesmetano kola u Bosni. I ne samo to. Bosanski vladari su često povjeravali drugim državama i njihovim kovnicama da kuju njihov novac, što je u ono doba predstavljalo pravu rijetkost, čak presedan, zbog mogućnosti zloupotrebe. Nije to sve. Bosna je nerijetko čak kupovala tuđi novac za vlastitu upotrebu, i to u velikim količinama, plaćajući ga zlatnim i srebrenim polugama.

[4] Š. Ljubić, 1975, 39; Lj. Stojanović, 1929, I/1, br. 523, 524.
[5] D. Kovačević, 1961, 47.

Bogatstvo Bosne

Liberalan odnos bosanskih vladara prema kolanju stranog novca u vlastitoj zemlji svakako proizilazi iz činjenice što je zemlja bila izuzetno bogata metalima, posebno zlatom i srebrom. Bosna je, naime, raspolaganja ogromnim zlatnim i srebrenim rezervama koje je dobijala iz svojih rudnika. Povijesna vrela kazuju da se srebro kopalo u tolikim količinama da su pojedine pošiljke koje su upućivane na svjetska tržišta (Veneciju, Bejrut, Aleksandriju, Napulj, Siciliju itd.), iznosile po nekoliko tona. Prevozili su ga posebni brodovi krcati polugama tog skupocijenog metala. To je osnova na kojoj je počivala ukupna privreda srednjovjekovne Bosne.[6]

Koliko je bilo tog bogatstva pokazuju arhivski podaci. Spomenimo ruho princeze Elizabete, kćerke bana Stjepana II iz 14. stoljeća, koja se udala za ugarskog kralja, u kome se između ostaloga spominje zlatni pribor za jelo ukrašen biserom. Predposljednji kralj Tomaš je samo u razdoblju od 1455. do polovice 1459. godine isplatio sultanu Mehmedu II 160.000 dukata na ime mirovnog ugovora. Dubrovački historičar Mauro Orbini iz 17. stoljeća navodi podatak da su Turci prilikom osvajanja Bosne zaplijenili u prijestolnom Bobovcu, između ostaloga bogatstva, i milijun zlatnika. To su samo neki od podataka koji govore o bogatstvu i ekonomskoj moći srednjovjekovne Bosanske države.[7]

Unatoč tom bogatstvu Bosna je relativno kasno počela kovati vlastiti novac. Arhivska građa pokazuje da su tome znatno doprinijeli i Dubrovčani koji su na sve načine djelovali da od toga odgovore bosanske vladare, svjesni da bi ih to ekonomski upropastilo jer bi to istisnulo njihov novac iz upotrebe koji je predstavljao redovno platežno sredstvo u Bosni.

Razlog da bosanski vladari nisu žurili s kovanjem vlastitog novca može se objasniti i tradicionalnom skromnošću bosanskog čovjeka i njegovoj negramzivosti. Tome u prilog govori i sadržaj Kulinove povelje izdata Dubrovčanima. U njoj doslovno stoji da se njene trgovce oslobađa carine, što je presedan u trgovačkom poslovanju među narodima srednjeg vijeka. Ni nasljednici Kulina bana, izuzev bana Stjepana II, pa i oni kasniji koji su nosili kraljevski naziv, po tom pitanju ne uvode bitne promjene. Tek kad su stranci počeli masovno zloupotrebljavati tu velikodušnost, kralj Tvrtko I je odlučio da po tom pitanju uvede malo reda. Poveljom iz 1367. godine obavezao je sve strane trgovce da plaćaju carinu. To, međutim, nije dugo trajalo. Na uporne molbe stranaca, najviše Dubrovčana, novom poveljom iz 1375, godine ipak je povukao tu odredbu.[8]

Tako su stranci i dalje nekontrolirano uvozili i izvozili robu, najviše srebro i druga bogatstva zemlje. To je tek 1428. godine prisililo kralja Tvrtka II

---

[6] D. Kovačević, 1961, 98-100, 167 i d.

[7] M. Orbini, 1968, 173-174.

[8] D. Kovačević, 1954, 231 i d.

da to stavi pod kontrolu. Obnovio je propis kralja Tvrtka iz 1367. godine u kome je između ostaloga stajala odredba o obaveznom žigosanju srebra koje se izvozi iz zemlje. To je najviše pogodilo dubrovačke trgovce koji su imali čak monopol na izvoz tog artikla pa su sve činili da kralj izmijeni svoju odluku. Iz Dubrovnika je upućen poseban izaslanik sa zadatkom da izdjestvuje od kralja ukinuće te naredbe. U uputi koju je dobio od svoje Vlade stajalo je da kaže kralju kako "te novine nije ranije bilo".[9]

Trebalo je proći puno vremena dok bosanski vladari nisu shvatili da im zemlja mnogo gubi što nemaju vlastitu valutu i što sustavno ne naplaćuju carinu od stranih trgovaca. S tom praksom je pokušao prekinuti još ban Stjepan II (prva polovica 14. stoljeća). U pismu koje je 1326. godine uputio Dubrovčanima stoji da će protivno starim običajima uzimati od njih i drugih stranih trgovaca deseti dio od sve robe koju uvoze u njegovu zemlju. Iako su Dubrovčani kukali i molili bana da odustane od tog propisa u tome nisu uspjeli. Ban se, međutim, nije na tome zadržao. Odlučio je da počne kovati vlastiti novac, jer je još uvijek u njoj kolao strani, zbog čega je zemlja mnogo gubila. Time je želio da ojača svoju privredu, odnosno da zaokruži privredni sistem svoje države.

Novac srednjovjekovne bosanske države

U stručnoj literaturi se skoro po pravilu navodi da je Bosna prvi novac kovala u vrijeme vladavine hrvatskog kneza Pavla Šubića (1301-1312. godine). To je, međutim pogrešno iz više razloga. Prvo, nije poznato gdje je taj novac kovan, da li u Bosni ili izvan nje. Drugo, taj novac nije bio isključivo namijenjen Bosni nego čitavoj Hrvatskoj, odnosno svim zemljama na kojima se prostirala vlast Šubića, i treće, sve da je i kovan u Bosni kovali su ga stranci, odnosno strani zavojevači. Riječ je o hrvatskim knezovima Šubićima koji su koncem 13. stoljeća osvojili Bosnu i maknuli domaću dinastiju.[10] Prema tome taj novac ne spada u repertoar njenog novca iako je kolao u njoj. Isti slučaj je s rimskim, turskim i drugim novcima od kojih su neki čak kovani u našim krajevima, ali ipak to nije novaca ove zemlje.

Kada se Bosna oslobodila vlasti hrvatskih Šubića i kada su na prijestolje ponovo zasjeli domaći Kotromanići, prvi put se počelo s kovanjem vlastitog novca, i to u velikoj količini različite tipologije. S time je započeo ban Stjepan II koji je tokom svoje vladavine (1312-1354. g.), izdao čak dvadesetak različitih emisija. Izgledom i težinom je bio sličan tadašnjim novcima ostalih država i gradova, posebno Venecije, Dubrovnika i Srbije. To je učinio namjerno kako bi kvalitetom istisnuo iz upotrebe njihov novac koji je do tada bio u legalnoj upotrebi kod domaćeg naroda.

Bilo je puno razloga da je ban Stjepan II odlučio kovati vlastiti novac.

---

[9] D. Kovačević, 1954, 238, nap. 57.

[10] T. Smičiklas, VIII, 1904, 1914, 27-28.

Na prvom mjestu su bili ekonomski razlozi, a onda politički. To je doba punog

Slika 2: Novac bana Stjepana II

privrednog, političkog i kulturnog uspona Bosne. Poput drugih onovremenih evropskih zemalja i vladara, i ban Stjepan II je želio da iskaže političi i ekonomski suvrerenitet kroz kovanje vlastitog novca. To je jedan od osnovnih pokazatelja političke i ekonomske stabilnosti svake zemlje, a Bosna je u njegovo doba bila politički veoma stabilna i jaka, pa je imala sve pretpostavke da ima vlastiti novac.

Emitiranje novca je, međutim, imalo i drugu dimenziju. Svaki vladar je želio da i preko izdavanja vlastitog novca demonstrira svoj legitimitet na prijestolje u odnosu na eventualne pretedente bilo iz domaće sredine ili iz inozemstva. Oni skoro po pravilu na njega stavljaju svoj lik s natpisom u kojem navode svoju vladarsku titulu i ime zemlje kojom vladaju.

Nakon smrti bana Stjepan II njegovi nasljednici su nastavili s kovanjem domaćeg novca. To je činio ban i kralj Tvrtko I (1353-1391. g.), zatim kralj

Tvrtko II (1421-1443. g.), kralj Tomaš (1444-1461. g.), i posljednji kralj Stjepan Tomašević (1461-1463. g.). Bosanska srednjovjekovna država je ukupno izdala 31 emisiju sa 57 raznih tipova. To je numizmatičko bogatstvo kakvim se može pohvaliti malo koja evropska država.[11]

Bosanski novac je kovan od srebra i zlata. Uobičajeni naziv za srebreni novac bio je *dinar* a za zlatni *dukat*. Težina im se kretala od 0,14 - 14,5 gr. Likovni sadržaji pripadaju uobičajenom repertoaru bizantsko-evropske umjetnosti. Na aversu se skoro po pravilu nalazi lik vladara koji kuje dotični novac. Na aversu je lik nekog sveca, zatim pojedini znakovi ili predmeti, među kojima i vladarska kruna, kraljevski monogram, ljiljan i sl. U kasnijoj fazi umjesto lika vladara stavlja se državni grb sa 6 ljiljana ili osobni grb vladara sa njegovim monogramom.

Prvi bosanski novac pojavio se negdje oko 1320. godine. Tadašnji ban Stjepan uložio je veliki napor da kvalitetom bude čak iznad nivoa onovremenog novca zemalja u ovom dijelu Evrope. Emitiran je u širokom emisionom i tipskom repertoaru, s ukupno 7 emisija i 20 tipova. Nosio je standardni naziv *dinar*, što je uobičajen naziv za većinu srednjovjekovnog srebrenog novca koji je kovan u zemljama koje su nekoć bile pod rimskom vlašću, pošto se rimski srebreni novac nazivao *denarius*.

Skoro u svim emisijama na aversu (licu) nalazi se lik bana. Prikazan je u stojećem ili sjedećem položaju. Na reversu (naličju) je lik Isusa, prikazan u sjedećem položaju. To je standardni ikonografski sadržaj ovog novca, ali se od emisije do emisije unose neke promjene. Tako u III emisiji koja sadrži tri tipa, na aversu se umjesto slika bana javlja neki predmet koji liči na jastučić, kutiju, ili knjigu. Novci IV emisije su značajni jer je na njima dosta jasna predstava bana. Prikazan je kako sjedi, na glavi ima tradicionalnu bosansku kapu, a u rukama, naslonjene na koljena, drži mač. Kvalitetom izrade glave bana ističe i 1. tip ove emisije. Tu je prikazan ban u poodmakloj dobi, što govori da je kovan pod kraj njegovog života.[12]

Nasljednik bana Stjepana II, bratić mu Trvtko, nastavio je s kovanjem novca po uzoru na svoga prethodnika. U početku je po svemu podražavao njegov novac, da bi se od desete godine svoje vladavine osamostalio i počeo kovati kvalitetniji i ljepši od onog koji je izdavao njegov prethodnik. Godine 1365. uputio je molbu Dubrovačkoj Republici da njihovi graveri izrade kalup za njegov novi novac. Bio je od srebra, to jest dinar. Ukupno je izdao 4 emisije sa 8 tipova. Dvije emisije je izdao kao ban (do 1377. g.), a dvije kao kralj. U svim slučajevima avers nosi njegov lik, bilo u sjedećem ili stajaćem položaju, s mačem i žezlom u rukama, a na reversu je uvijek slika sveca.

Tvrtko je prvi bosanski vladar koji je počeo kovati zlatni novac. Izdao je samo jednu seriju s jednim tipom. To je čuveni njegov zlatnik, jedinstvenog izgleda, veličine i težine. I njegov srebreni novac predstavlja izuzetno

---

[11] I. Rengjeo, 1944, 237-292.

[12] I. Rengjeo, 1944, 276.

Slika 3: Novci bana i kralja Tvrtka I

umjetničko ostvarenje i najljepši iskovani srebreni novac srednjovjekovne Bosne. Promjer mu iznosi 20 mm a težina 1,65 g.

Zlatnik kralja Tvrtka

Tvrtko je nastavio kovati novac i kada se proglasio kraljem. Izdao je dvije različite emisije sa po jednim tipom, kovani od zlata i srebra. Onaj od srebra ima standardni izgled. Na aversu je njegov lik a na reversu lik sveca, zapravo Isusa. Smatra se da je kovan u Kotoru, nakon što je taj dio jadranske obale s tim gradom potpao pod njegovu vlast.

U drugom slučaju radi se o tzv. jubilarnom zlatniku, vjerojatno iskovan 1377. godine u čast njegovog krunjenja za kralja. Zbog svoje veličine (promjer 30 mm), težine (14,05 gr), debljine (1 mm) čistine (24 karata), i likovne ljepote, na samom je vrhu evropske srednjovjekovne numizmatike. Već je davno u stručnoj literaturi dobio epitet umjetnčkog remek-djela.[13]

Njegov značaj je i u tome što je u odnosu na dukate drugih zemalja, pa i onih koje su kovale onovremene trgovačke i političke velesile kao što su bili

[13] I. Rengjeo, 1939, 3.

Venecija, Turska, Madžarska i dr., imao njihovu četverostruku vrijednost. Dok je npr. mletački dukat težio 3,559 gr, a takav je slučaj i s dukatima ostalih zemalja, bosanski je bio težak čak 14,05 gr. Zbog visoke čistoće zlata (980/1000) i debljine (1 mm), bio je veoma tražen pa je malo nakon što je iskovan, naprosto razgrabljen. To je razlog da su primjerci tog novca danas veoma rijetki.

Tvrtkov zlatnik, odnosno dukat, posebno je značajan za političku historiju Bosne i Hercegovine. Njime se, naime potvrđuje mnogo što iz srednjovjekovne historije Bosne. To je prije svega njena državnost. Na prednjoj njegovoj strani nalazi se grb Bosanske države, koji je s nekim dodacima ujedno bio i grb bosanske vladarske dinastije Kotromanića. Sastoji se od štita sa šest ljiljana raspoređeni u dva polja. Iznad njega je kaciga i veo s raskošnom perjanicom. Sa svake strane grba je još po jedan ljiljan. Na drugoj strani prikazan je propeti lav. Na obje strane je natpis na latinskom jeziku. Na aversu je ispisan latinski tekst gotskim slovima: MONETA AUREA REGIS STEPHANI (zlatnik kralja Stjepana), a na naličju: GLORIA TIBI DEUS SPES NOSTRA (slava tebi Bože naša nado.[14]

Grb s ljiljanima na ovom zlatniku je isti onakav kakav se javlja na velikim državnim pečatima bosanskih kraljeva kao i na plaštu kralja Tvrtka I izvezen zlatom,

otkriven u njegovoj grobnici u Arnautovićima kod Visokog. To svjedoči da su državna obilježja srednjovjekovne države bila ona sa ljiljanima. Oslanjajući se na tu historijsku konstataciju piscu ovih redova je bilo to uporište da početkom rata 1992. godine izradi elaborat o tome i predloži javnosti da se ta obilježja uzmu za obilježja tada obnovljene naše države, to jest Republike Bosne i Hercegovine, što je bilo općeprihvaćeno.[15]

Novci Tvrtkovih nasljednika

Nakon smrti moćnog Tvrtka I stanje u Bosni se mijenja. Nijedan od njegovih nasljednika nije bio na njegovoj visini da održi moć koju je on stvorio. Osiljeni feudalci sve manje poštuju centralnu vlast što je slabilo državu. To se odrazilo i na kovanje novca, što je jedan od razloga da se nakon njegove smrti jedno vrijeme prekinulo s kovanjem. Istina, bila je u opticaju velika količina novca iz prethodnog doba, ali je bio još jedan razlog zbog kojeg se nije prilazilo kovanju. Bio je to Dubrovnik koji je sve činio da do toga ne dođe kako bi zadržao stečene privilegije za kolanje svog dinara. Dubrovčani su, naime, i u ovo vrijeme imali veoma razvijenu suradnju s Bosnom i bilo im je veoma stalo da se upotrebljava njihov novac kako bi u trgovini imali što veću dobit. Ukoliko bi to činili u bosanskoj valuti izmakla bi im dobit jer bi je morali kupovati po realnom kursu.

---

[14] I. Rengjeo, 1944, 287. Ovaj autor, kao i još neki, zlatnik pogrešno pripisuju kralju Stjepanu Tomaševiću. O tome više: M. Dinić, n.dj.

[15] O tome: E. Imamović, 2007, 201-213.

Prvi vladar koji je obnovio kovanje domaćeg novca bio je kralj Tvrtko II (1421-1443. g.). Kovao je groš, dinar i poludinar. Njegov groš spada među najkrupnije srednjovjekovne novce uopće. Promjera je 25 mm, težine 2,07 gr. Na licu je kraljevski grb punog sadržaja (štit s kraljevskim monogramom, kaciga sa velom i čelenkom). Ovo je novost u numizmatičkoj ikonografiji Bosne. I na ostalim tipovima njegovih emisija javlja se ista slika. Na reversu je, pak, lik sveca Grgura Nazianskog, koji se držao za zaštitnika Bosne.

Slika 4: Novci kralja Tvrtka II

Kovnica kralja Tvrtka II radila je sedam godina i kroz to vrijeme izbacila je mnoge i raznovrsne serije novca. Nalazi njegovog novca su najbrojniji u odnosu na novce drugih bosanskih vladara.[16]

Kralj Tomaš koji je naslijedio Tvrtka II, nastavio je s kovanjem novca. I on je kovao groš, dinar i poludinar. Kovnice su radile punom parom, pogotovo kada je uspio povratiti Srebrenicu i tamošnje bogate rudnike srebra koje je bio osvojio srpski despot Lazar Branković. Taj intenzitet kovanja opet je zabrinuo Dubrovačku Republiku pa su sve činili da to ometu. U više navrata je zvanično tražila od kralja da prekine s kovanjem svog novca jer je njihov novac bio potpuno istisnut. To je za Dubrovnik značilo propast. Tomaš se, međutim, nije osvrtao na to pa je njegova kovnica nastavila s radom i tako je trajalo sve do njegove smrti.

I posljednji kralj Stjepan Tomaševićna, koji je na prijestolju proveo nepune tri godine, također je kovao novac, iako je to vrijeme za Bosnu politički

[16] I. Rengjeo, 1944, 280 i d.

bilo izuzetno bremenito. Ali unatoč tome, njegova kovnica je radila punom parom. Čak su nastali izuzetno lijepi kovovi. Likovi na obje strane su lijepo i precizno rađeni a uokolo je pravilno ispisan tekst.

Slika 5: Novci kralja Tomaša

U svim slučajevima radi se o srebrenom novcu – dinaru i poludinaru. Na aversu je u svim emisijama modificirani državni grb (umjesto ljiljana na štitu se nalazi kruna), a uokolo teče natpis STEFAN KRAGL (Stefan kralj). Na reversu je uvijek ista predstava – lik pape Grgura u stojećem položaju, a uokolo natpis u ovoj ili onoj varijanti s imenom pape Grgura (S GREGOR-RI.PAPE).

Slika 6: Novci kralja Stjepana Tomaševića

Svi bosanski novci redovito nose natpis. Nalazi se na obje strane a odnosi se na vladara koji izdaje novac (na aversu), i na svetački lik koji je prikazan (na reversu). U prvom slučaju to su banovi i kraljevi koji kuju dotični novac. Na najranijem novcu, koji je izdao ban Stjepan, stoji natpis STEFAN BANUS (Stefan ban). Na nekim tipovima stoji samo STEFANUS, a na naličju (reversu) javaljaju se pojedine sigle kao IAA; IC-XC,S i sl. Na 1. tipu III emisije istog bana javlja se natpis slijedećeg sadržaja: STEFAN BANUS BOSN DI GR (Stefan ban Bosne božijom milošću).

Na prvim novcima bana Tvrtka I stoji natpis: TVERTCO.BANNI.BOS-NE (Tvertko ban Bosne). Na novcu koji je kovao kao kralj stoji natpis: T:REX:BOS-NE:RASIE (Tvrtko, kralj Bosne i Raše (Srbije).

Na novcu kralja Tvrtka II javlja se isti sadržaj uz dodatak slova DNS koji stoje na početku natpisa: DNS TUARTCO-REX BOSNE. Ono DNS se čita kao DOMINUS (gospodar). Na naličju njegovog novca također se javlja natpis koji navodi ime sveca koji je prikazan, pa tako: S.GREGORIUS NAZAZENSIS (Sv. Grgur Nazazenski).

Uz standardni natpis na prvim tipovima prvih emisija njegovog novca kao što je: DNS TOMAS R-EX NOSNE, i sl, na nekim tipovima kasnijeg novca javlja se jedna novost. To je natpis ne na latinskom jeziku kako je do tada bilo na svim novcima, nego na domaćem, bosanskom jeziku. Tako u prvom tipu VI emisije na aversu koji nosi kraljevski grb, uokolo teče natpis: GOS.TOMAS CRA.BOSN (gospodin Tomaš kralj Bosne). Isti natpis se ponavlja na još nekoliko tipova njegovog novca s varijantama malih razlika.

Ovaj natpis je izuzetno značajan jer je ovo prvi slučaj na južnoslavenskom prostoru da se javljaju riječi na narodnom, u ovom slučaju bosanskom, jeziku pisane latinskim pismom. Tu praksu je nastavio i njegov nasljednik, kralj Stjepan Tomašević, i to konstantno, jer se u svim njegovim emisijama, na sedam tipova uvijek javlja takav, ili sličan tekst: STEFAN CRAGL (Stefan kralj).[17]

Nezaobilazno pitanje koje se nameće kada se govori o novcu srednjovjekovne Bosne jeste mjesto gdje se kovao, odnosno gdje su se nalazile bosanske kovnice. Većina učenjaka vjeruje da su bili u Fojnici, a povremeno i u Srebrenici, gdje su se nalazili najveći bosanski rudnici zlata i srebra. Ponekad se dešavalo da je neki od vladara povjeravao Dubrovčanima da se tamo kuju njihovi novci pa je u tu svrhu iz Bosne slato srebro. Tako je činio kralj Tvrtko II ali je s tom praksom prekinuo kralj Tomaš.[18]

Matrice za kovanje novca mahom su radili strani graveri, najčešće Duvrovčani ali i mletački majstori. Sačuvalo se nekoliko ugovora sa Dubrovačkom vladom o izradi kalupa te o pomoći koju će njihova vlada pružiti za iskivanje pojedinih emisija i tipova novca. Većina kovova predstavlja izuzetno umjetničko ostvarenje. U tome se posebno ističe zlatnik kralja Tvrtka

[17] I. Rengjeo, 1944, 284 i d; Đ. Basler, 1982, 48.

[18] M. Rešetar, 1924, 128.

I kome po tom pitanju nema konkurencije u ukupnoj evropskoj srednjovjekovnoj numizmatici.

Treba i to naglasiti da Bosna u odnosu na ostale južnoslavenske zemlje ima najveću i najkompletniju seriju kovanja novca, potom najduži staž i najljepše kovove koji po varijacijama, umjetničkoj obradi i likovnom sadržaju idu u sam vrh srednjovjekovne evropske numizmatike, bilo da je riječ o srebrenom ili zlatnom novcu.

Zakopano blago

Do danas je pronađena velika količina srednjovjekovnog bosanskog novca u raznim krajevima naše zemlje. U narodu se takvi nalazi obično nazivaju "zakopano blago". U svakom selu postoji predanje da je ovdje-ondje zakopano, najčešće u ruševinama starih gradova ili ispod stećaka. Prilikom arheoloških iskopavanja nailazi se na velike količine takvog novca. Za nauku su osobito vrijedni nalazi iz Vranjske (donja Neretva) i Ribiča kod Ostročca.

Padom Bosne pod Turke 1463. godine, prestala je s radom kovnica domaćeg novca. Iako je tokom 400-godišnje turske vladavine u Bosni bilo slučajeva da je u Bosni kovan novac, on ne pripada kategoriji domaćeg novca. To je tuđinski novac, odnosno novac druge države, bez obzira što je kovan na ovom prostoru. Prvi bosanski novac nakon 1463. godine, kada je nestalo srednjovjekovne bosanske države, pojavio se 1992. godine, kada je Bosna obnovila svoju državnost. Od tada Bosna opet ima vlastiti novac, s obilježjima države kojoj pripada, kako je to bilo i u vrijeme njihovih banova i kraljeva prije 600 i više godina.

Sudbina jedinog sačuvanog primjerka Tvrtkovog zlatnika

Naprijed je rečeno da je zbog izuzetne ljepote, težine i kvaliteta zlata od kojeg je iskovan, zlatnik kralja Tvrtka I ubrzo nakon što se pojavio bio je razgrabljen. Kako je bio iskovan u čast njegovog krunisanja za kralja, jamačno je tom prilikom dijeljen šakom-kapom svim učesnicima proslave, a slat je i drugima po Evropi koji nisu prisustvovali krunjenju, a koji su održavali prijateljske odnose s Bosnom, odnosno Tvrtkom. A takvih je bilo puno, jer se iz arhivske građe zna da je Tvrtko uživao veliki politički ugled u onovremenoj Evropi.

Ovo se s razlogom navodi kako bi se pokušalo objasniti zašto se do danas sačuvao samo jedan primjerak tog zlatnika. I zbog toga je unikatan, i kao takav ima dodatnu numizmatičku vrijednost.

Pouzdano se zna da se do 1944. godine nalazio u posjedu onovremenog direktora Zemaljske (Narodne) banke u Sarajevu Aleksandra Poljanića, pasioniranog kolekcionara i numizmatičara. Preseljenjem ovog u Zagreb zlatnik je tamo otišao nakon čega mu se gubi trag, da bi se iznenada 1995.

godine, u vrijeme rata u Bosni, pojavio na međunarodnoj aukciji u Zagrebu. Prije nego se kaže šta se tada s njim dogodilo, navedimo kako i gdje je nađen dotični zlatnik.

Prema nekim navodima zlatnik je pronađen 17.12.1935. godine u šumi, na desnoj obali rječice Mileševke u okolici Prijepolja. Navodno su ga našli neki seljeci. Zajedno s njim navodno je nađeno još desetak drugih zlatnika, oko 90 komada sitnih srebrenjaka i 2 dukata madžarskog kralja Ludovika I. Vlasti su od seljâka sekvestirale nalaz nakon čega je pohranjen u poreskom uredu u Prijepolju uz obrazloženje da se mora provesti postupak oko ustanovljenja vlasništva. Sud je o tome donio odluku 19.5.1937. godine, ali šta i kako, odnosno kud je nakon toga otišao zlatnik, ostalo je nepoznato.

Kao i obično kada se radi o unikatnom nalazu, tako i u ovome slučaju ima više priča o mjestu i načinu nalaza i o njegovoj sudbini. Po nekim kazivanjima zlatnik je kupljen od nekog kujundžije u Livnu, drugi put se kaže da je kupljen na sarajevskoj pijaci. Navodno, u Sarajevo ga je donio neki seljak iz okolice Prijepolja od kojeg ga je kupio jedan jevrejski trgovac Od njega ga je, pak, kupio direktor banke Poljanić i tako je došao u njegov posjed.[19]

Slika 7 a i 7b: Zlatnik kralja Tvrtka I

Dok je 1995. godine u Bosni i Hercegovini još uvijek trajao rat, i dok se Sarajevo nalazilo pod opsadom, negdje u maju te godine, piscu ovih redova, tadašnjem ratnom direktoru Zemaljskog muzeja, stigne vijest od njegovih zagrebačkih kolega da će se u Zagrebu održati međunarodna aukcija umjetnina, među kojima će top-predmet biti zlatnik kralja Tvrtka. Aukcija je, ustvari, i organizirana zbog tog zlatnika. Na tu vijest odmah sam pokrenuo akciju da se kako-tako naša država pojavi na njoj i pokuša ga otkupiti.

Zahvaljujući razumijevnju onovremenog državnog rukovodstva osigurana su sredstva za tu namjenu i tako smo se pojavili na aukciji.

[19] Više o tome: J. Šidak, 1954, 45-53.

Osigurano je onoliko novaca koliko sam procijenio da u našim uvjetima možemo ponuditi. Bio je to iznos od 60.000 onovremenih njemačkih maraka (DM). Početna cijena je bila 5000 DM, a onda se svaki put povećavala za 5000 DM. Kako je rasla cijena tako su odustajali brojni natjecatelji pa su na koncu ostala dva. Jedan je bio meni nepoznati gospodin, nesumnjivo jugoslavenske pripadnosti, što sam zaključio po govoru, i ja koji sam zastupao Zemaljski muzej, odnosno našu državu.

Kada se došlo do cijene od 50.000 DM, bilo mi je jasno da je konkurent odlučan u namjeri da po svaku cijenu dobije zlatnik. Nakon što sam ja pristao na uzvikanu cijenu od 50.000 DM, na ponovi uzvik konkurent pristane na 55.000, a potom ja na 60.000 DM, i tada je nastao tajac. Svi smo bili u iščekivanju da li će dotični ići dalje. I to se desilo. Ja nisam mogao jer sam imao na raspolaganju iznos od 60.000 DM, i tako je taj unikat i dalje ostao izvan naše zemlje. Kasnije sam saznao da ga je otkupio izvjesni hrvatski iseljenik koji živi u Americi. Da li ga je nabavio za sebe, za neki muzej u Hrvatskoj i sl, ostalo je nepoznato. Tek sam nedavno dobio naznaku od mojih kolega iz zagrebačkog muzeja da bi ga ipak prodao Zemaljskom muzeju. To je oživilo nadu i mogućnost da se vrati u Bosnu i izloži u njegovim vitrinama, s ostalim spomenicima i dragocijenostima koji se u njemu čuvaju a koji potječu iz vremena kralja Tvrtka koji ga je iskovao, i ostalih naših banova i kraljeva.

Literatura

1. V. Atanasković, Arheološko nalazište na području Hutova Blata, Hercegovina, 1, Mostar 1981.
2. Đ. Basler, Novčić plemena Daorsa, Glasnik Zemaljskog muzeja, n.s. XXVI, Sarajevo 1971.
3. Đ. Basler, Grčko-latinska pismenost, u knjizi: Pisana riječ u Bosni i Hercegovini, Sarajevo1982.
4. M. Dinić, Veliki bosanski zlatnik, Istoriski časopis, III, Beograd 1952.
5. E. Imamović, Historička podloga državnih i vojnih obilježja Bosne i Hercegovine sa znakom ljiljana, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, pos. izd. knj. CXXIV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 37, Sarajevo 2007.
6. D. Kovačević, Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak, Društvo istoričara Bosne i Hercegovine, god. VI, Sarajevo1954.
7. D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XVIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj.13, Sarajevo 1961.
8. Š. Ljubić, Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, Zagreb 1875.
9. Z. Marić, Novčići trećeg i drugog stoljeća stare ere sa Gradine u Ošanićima kod Stoca, Glasnik Zemaljskog muzeja, n.s. XXVII/XXVIII, Sarajevo 1972/3.
10. Z. Marić, Ošanići - centar Daorsa – kulturno-historijske značajke, Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb 1976.
11. M. Orbini, Kraljevstvo Slovena, Beograd 1968.
12. I Rengjeo, Numizmatičke vijesti, VII-VIII, br.4, Zagreb 1939.
13. I. Rengjeo, Novci bosanskih banova i kraljeva, Glasnik Zemaljskog muzeja, LV, Sarajevo 1944.
14. M. Rešetar, Dubrovačka numizmatika, Sremski Karlovci 1924.
15. T. Smičiklas,Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, sv. II-XII, Zagreb 1904-1914.
16. Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma I/1, Beograd 1929
17. J. Šidak, Iz bosanske srednjovjekovne numizmatike, Godišnjak, Istorijsko društvo Bosne i Hercegovine, god. VI, Sarajevo1954.

Izdaje: Zavičajni muzej – Visoko
Za izdavača: Đenana Ganić, prof.
DTP: AMB Visoko
Lektor: Mubera Imamović-Pulo, prof.
Štampa: Ghrafički atelje „Oskar“ – Sarajevo
Tiraž: 200 primjeraka